

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1998 metai

Vilnius 1999

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1998

VILNIUS 1999

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1998

VILNIUS 1999

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė komisija

**Vytautas MERKYS (pirm.), Antanas TYLA (pirm. pavaduotojas),
Vacys MILIUS, Gediminas RUDIS, Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė),
Gintautas ZABIELA**

**Redakcinės komisijos adresas:
Kražių g. 5, 2001 Vilnius**

Išleista Lietuvos istorijos instituto užsakymu

ISSN 0202-3342
ISBN 9986-34-038-1

TAMARA BAIRAŠAUSKAITĖ

1817 METŲ VILNIAUS GUBERNIJOS BAJORŲ SEIMELIS (REINTERPRETACIJOS BANDYMAS)

Įvadas

Istoriografijoje dažnai yra minimas gerai žinomas 1817 m. Vilniaus gubernijos bajorų seimelis. Jo populiarumą sąlygojo išskirtinumas. Pirmą ir vienintelį kartą XIX a. seimelių veikloje buvo nusižengta griežtai reglamentuoti tvarkai. Neapsiribodami teismų ir savivaldos pareigūnų rinkimu, ekonominiais bei finansiniais reikalais, bajorai viešai suformulavo ir svarstė baudžios panaikinimo Lietuvoje klausimą.

Henrikas Mościckis ir Augustinas Janulaitis atkūrė seimelių posėdžių, kuriuose prabilti apie valstiečių išlaisvinimą, vyksmą, pažiūrų konfrontaciją, vietos valdžios ir Peterburgo reakciją, seimelio išdavus, kitų gubernijų (Gardino, Minsko, Balstogės aps.) bajorų poziciją ir veiksmus¹.

Abiejų istorikų darbai pagrįsti tais pačiais faktais, jų panaši struktūra bei koncepcija. Tačiau A. Janulaitis, prieš Pirmąjį pasaulinį karą dirbęs Vilniaus archyvuose, disponavo Vilniaus gubernijos bei Vilniaus bajorų deputacijos archyvų medžiaga². H. Mościckis, kuris daugiau rėmėsi literatūra, skelbtais šaltiniais, atsi-

¹ H. Mościcki, *Sprawa włościańska na Litwie w pierwszej ćwierci XIX stulecia*, Warszawa, 1908, p. 19–38; A. Janulaitis, *Baudžios panaikinimo sumanymai Lietuvoje (1817–1819 m.)*. *Lapas iš socialės Lietuvos istorijos*, Kaunas, 1929.

² Dabar ši medžiaga yra Lietuvos valstybės istorijos archyve, Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos (f. 378) bei Vilniaus bajorų deputacijos fonduose (f. 391). Deja, A. Janulaitis apsiribojo bendromis nuorodomis į archyvus ir nenurodė panaudotų šaltinių signatūros. Darbo prieduose jis paskelbė trylika Vilniaus seimelių liečiančių dokumentų. Šeši jų buvo rasti Vilniaus bajorų deputacijos aktuose. Kitų dokumentų kilmė nenurodyta. Taip pat neišku, iš kur paimti Mykolo Klefo Oginskio atsiminimai, neįtraukti į paskelbtus Paryžiuje (M. Ogiński, *Mémoires sur la Pologne et les Polonais depuis*

minimais, taip pat naudojosi archyvų dokumentais, tačiau nenurodė, iš kur jie buvo paimti³.

Pokario lietuvių istoriografijoje 1817 m. Vilniaus gubernijos bajorų seimelio veiklą nagrinėjo Mečislovas Jučas. Kiek patikslinęs iš esmės žinomus faktus ir teiginius, jis atkreipė dėmesį į Lietuvos ir Lenkijos Karalystės valstiečių išlaisvinimo idėjų panašumą, tačiau nemėgino daryti platesnių apibendrinimų⁴.

Toliau randami istoriografijoje nepanaudoti šaltiniai patikslina arba paryškina jau žinomus faktus, tačiau seimelio koncepcijos ir jo reikšmės bendriems bajoriškos visuomenės siekiams keisti socialinius santykius nekvestionuoja.

Prie nepanaudotų šaltinių priskirtini Römerių archyvo, saugomo Tautinės bibliotekos Varšuvoje rankraštyne, dokumentai. Tai labai įvairi medžiaga, susijusi su Mykolo Juozapo Römerio (1778–1853), kuris 1817–1821 m. buvo Vilniaus gubernijos bajorų vadovas, veikla.

Bene įdomiausias ir savaip unikalus yra *Elekcinio seimelio dienynas* (*Diariusz czynności elekcyjnej*), kurį fondo sudarytojai apibūdino kaip didesnio rankraščio fragmentą⁵. Tai 36 lapuose aprašyti 1817 m. Vilniaus gubernijos seimelio posėdžiai. Pirmasis fiksuotas posėdis datuojamas gruodžio 3 d. Iš tikrųjų seimelis prasidėjo gruodžio 1 d., tačiau tradicinis ritualas reikalavo, kad prasidėjus seimeliams bajorų vadovai ir apskričių delegatai prisistatytų gubernijos valdžiai, išklaustų bažnyčioje *Te Deum*, prisiektų, kad nešališkai rinks pareigūnus, ir priesaiką pasirašytų⁶. Paprastai tai trukdavo dvi dienas. Vadinasi, yra pagrindo manyti, kad *Dienyno* pradžia sutampa su posėdžių pradžia. Paskutinis įrašas datuojamas gruodžio 23 d., nors yra žinoma, kad bajorai dar buvo susirinkę į posėdį gruodžio 30 d. Tačiau rašantysis *Dienyną* baigė savo darbą prieš šv. Kalėdas, ties gruodžio 23 d. parašė: „Štai dabar mano dienyno tikra pabaiga, *finis*“⁷. Tarp gruodžio 3 ir 23 d. mirkė rašale plunksną kasdien, pažymėdamas ir tas, kuriomis nebuvo posėdžiaujama. Taigi *Dienyno* rankraštis laikytinas vientisu tekstu ir pilnu šaltiniu.

Kame slypi jo unikalumas? *Dienynas* nebuvo rašomas kaip oficialus seimelio protokolas (lenk. *diariusz*, rus. *žurnal*), kurį paprastai vesdavo bajorų deputacijos sekretorius, o prižiūrėdavo seimelio cenzoriatas. Kiekvieno posėdžio pradžioje

1788 *jusqu'a la fin de 1815*, Paris, 1826–1827, t. 1–4). Nurodyta tik Mykolo Römerio laiško Antanui Römeriui fragmento kilmė. Istorikas naudojosi laiško nuorašu iš Römerių Bagdoniškių dvaro archyvo. A. J a n u l a i t i s, min. veik, p. 71–95.

³ H. Mościckis nurodo, kad naudojosi Vilniaus bajorų seimelio bei Balstogės bajorų vadovo kanceliarijos aktais. H. M o ś c i c k i, min. veik, p. 29, 30, 36, 37.

⁴ M. J u č a s, *Baudžiavos irimas Lietuvoje*, Vilnius, 1972, p. 218–226.

⁵ *Diariusz czynności elekcyjnej*, Biblioteka Narodowa w Warszawie, Archiwum Romerów (toliau – BN AR), IV.8669, l. 1–36.

⁶ Žr.: T. B a i r a š a u s k a i t ė, Sejmiki litewskie w pierwszej ćwierci XIX wieku: prawo i zwyczaj, *Przegląd Historyczny*, t. LXXXIX, 1998, zesz. 1, p. 125–129.

⁷ *Diariusz...*, l. 36.

būdavo balsu skaitomas ir, sutikus, kad viskas, kas vyko seimelyje praėjusią dieną, surašyta teisingai, po juo savo parašą padėdavo bajorų vadovai. Toks 1817 m. Vilniaus gubernijos bajorų seimelio protokolas egzistavo, jo fragmentus paskelbė A. Janulaitis⁸.

Aptariamojo *Dienyno* tekstas nuo oficialaus protokolo skiriasi keletu aspektų. Pirmą, dėstymo forma. Be įprasto posėdžiaujančių bajorų veiksmų aprašymo, esama pastebėjimų, atskirtų nuo pagrindinio teksto priedais *redaktorius pastaba, pastaba* ir pan. Nukrypimų nuo teksto prireikė, kai rašančiajam rūpėjo perteikti seimelio atmosferą, įvertinti pasisakymus, apibūdinti žmones ir situacijas. Seimelio posėdžių aprašymas pajavairintas informacija apie svarbesnius Vilniaus viešojo gyvenimo įvykius: gedulingas mišias Taduį Kosciuskai atminti, aukotas Šv. Kazimiero bažnyčioje, evangelikų bažnyčioje, sinagogoje ir mečetėje, Labdaros draugijos posėdį, bajorų surengtą balių. Antra, *Dienyne* apstu kreipimusi į asmenį, kurio prašymu, o tiksliau užsakymu buvo aprašomas seimelis. Jie suteikia tekstui epistolinę formą. Panašu, kad dalimis tekstas paštu reguliariai pasiekdavo adresatą. Trečia, neįprastas yra *Dienyno* stilius. Jame sunku rasti oficialiam protokolui būdingą lakoniškumą ir dalykiškumą. Jis labiau primena dinamišką ir šmaikštų įvykių liudininko reportažą.

Kol kas sunku pasakyti, ar XIX a. buvo daugiau panašių seimelių aprašymų. Prielaidą, kad galėjo būti vienintelis, patvirtina faktas, jog 1817 m. seimelį Lietuvos visuomenė suvokė kaip neeilinį įvykį ir dėjo į jį daug vilčių. Todėl suprantama, kad buvo žmonių, norėjusių stebėti įvykius, gauti skubią ir tikslią informaciją.

Klausimas, kas buvo *Dienyno* autorius, tebelieka atviras. Baigdamas eilinę ataskaitą, jis keliuose vietose pasirašė. Tačiau parašas sunkiai įskaitomas, be to, jo esama keli variantai, kuriuos galima perskaityti kaip *Antuzy, Antusevič, Antuzevič, Antuszewski*. Iš užuominų tekste aiškėja, kad šis asmuo dalyvavo 1812 m. kampanijoje, „<...> o Antuzio baliuje nebus, neturi kuo rengtis, nes munduro nuo 1812 m. nevilkiėjo“, kad yra pratęs miklinti plunksną, „<...> seimelio dienyną jau baigiu, tik kad negaliu užsidaryti iki dienų pabaigos su savo namų dienoraščiu ir savaitraščiu <...>“, ir susijęs su užsakovu patrimonialiniais arba kitokiais ryšiais, „<...> nes iki mirties esu Jūsų prakilnybės pono geradari nusižeminęs tarnas“⁹.

Mūsų spėjimas, kad *Dienyną* rašė kažkuris *Gatvės žinių (Wiadomości Brukowe)* korespondentas, grindžiamas silpnu argumentu. Šubravecų draugijos satyrinis leidinys 1817 m. seimelių tema paskelbė feljetonų, tariamų skaitytojų laiško, kitokio žanro kūrinėlių. Tų metų rugpjūčio 1 d. laiško, kurį pasirašė Gomulus Drapežuniec, p o s t s c r i p t u m sakinio pradžioje panaudota stiprinamoji dalelytė „betgi...betgi...“ (*ale...ale...*) du kartus aptinkama *Dienyne*¹⁰. Galbūt tekstologinė analizė padėtų nustatyti, kad abu kūriniai rašė tas pats asmuo?

⁸ A. Janulaitis, min. veik, p. 86–88.

⁹ *Diariusz...*, I. 18, 30.

¹⁰ Ten pat, I. 7, 30; *Wiadomości Brukowe*, 1817, Nr. 46, p. 190.

Visiškai nežinoma, kas buvo *Dienyno* adresatas, jo užsakovas, autoriaus vadina-
mas „prenumeratoriumi“. Kreipinys „prakilnūs pone geradary“ ne tiek rodo kon-
taktuojančių asmenų, autoriaus ir adresato, hierarchinius santykius, kiek liudija, jog
pastarasis turėjęs būti bajoras žemvaldys, užimęs pakankamai aukštą visuomeninę
padėtį, taigi turėjęs teisę ir galėjęs dalyvauti seimeliuose. Tikra, kad tuo metu, kai
vyko gubernijos seimelis, Vilniuje jo nebuvo. Kaip rodo *Dienynas*, korespondencija
jam buvo siunčiama paštu.

Tai, kad *Dienyno* rankraštis pateko į M. J. Römerio archyvą, leidžia daryti, tie-
sa, netiesioginę prielaidą, jog adresatas buvo kilęs ar bent jau gyveno Trakų apskri-
tyje.

Yra žinomas kol kas vienas asmuo, įvairiais ryšiais susijęs su sluoksniais,
kurių dėmesys 1817 m. gruodžio mėnesį buvo nukreiptas į seimelį. Tai Kazi-
mieras Stravinskis – *Gatvės žinių* fundatorius, 1817–1820 m. Trakų apskrities
bajorų vadovas, užėmęs pareigas tuoj pat, kai tik Vilniaus gubernijos bajorų
vadovu buvo patvirtintas trakiškis M.J. Römeris. Tačiau *Dienyno* autorius, pra-
nešdamas apie beveik triumfinį M. Römerio išrinkimą aukštoms pareigoms,
net neužsimena, kad štai „prakilnūs pone geradary“, kaip pirmasis po jo kan-
didatas rūpinsies apskrities reikalais. K. Stravinskio tikrai nebuvo tarp Trakų
apskrities delegatų gubernijos seimelyje (žr. priedą). Kažin ar ketino asmeniškai
stebėti, kaip sekasi dirbti seimeliui. Turėjo puikiai žinoti rutinišką seimelių
tvarką, pasiimančią daug laiko. Naujienų galėjo pasisemti iš gubernijos laikraš-
čio, o autentiškų smulkmenų – iš sau artimo asmens *Dienyno*. Tarp K. Stravins-
kio ir *Dienyno* autoriaus nusitiesia plonytė gija: K. Stravinskis 1812 m. buvo
Napoleono iš vietos bajorų sudarytos asmens gvardijos kapitonas, anonimas ta-
da taip pat „vilkėjo mundurą“¹¹.

Be *Dienyno*, M. J. Römerio archyve esama kitos, 1817 m. Vilniaus guberni-
jos seimelį liečiančios medžiagos. Diduma jos – tai istorikams iš kitų archyvų
žinomų dokumentų kopijos (gubernijos valdžios ir bajorų vadovų susirašinėji-
mas, aplinkraščiai, seimelyje pasakytos kalbos). Tačiau esama ir kitų, nežinotų
ir nenaudotų: M. J. Römerio atsakymų į laiškus, rengiamų kalbų juodraščių,
jam rašytų laiškų.

Taigi išlikę šaltiniai yra labai įvairūs. Šalia oficialių susidarė palyginti gausi pri-
vačių dokumentų grupė. Šaltinių pobūdis leidžia susimąstyti apie galimą 1817 m.
Vilniaus įvykių interpretaciją, kuri vietoj senų, istoriografiškai suformuluotų klau-
simų ir atsakymų pakartojimo leistų iš naujo perskaityti istorijos tekstus ir pažinti
XIX a. bajoriškos visuomenės elgseną.

¹¹ Z. S k w a r c z y ņ s k i, *Kazimierz Kontrym. Towarzystwo Szubrawców. Dwa studia*, Łódź,
1961, p. 115.

Elgsenos samprata

Elgsenos, kaip humanitarinių mokslų pažintinės galimybės metodinis įprasminimas, priklauso XX a. mąstysenai. Bene pirmieji jos sampratą mėgino pagrįsti Williamas Thomas ir Florianas Znanieckis. Jie visuomenės raidai reikšminga laikė individo poziciją, darančią įtaką jo gyvenimo organizacijai ir atspindinčią jo socialinę veiklą. Mokslininkai teigė, jog ekonominiai ir techniniai dalykai yra tik žmonijos elgsenos bei vertybių sistemos kaitos sąlyga, ir siūlė elgseną pripažinti pagrindine sąvoka socialinės psichologijos, kuri tiria santykį tarp žmonių elgsenos ir visuomenės struktūros bei kultūros. Tačiau, jų manymu, mokslas turi gilintis ne į tiesioginiais veiksmais išreikštą elgseną, bet į tą, kuri per formalias elgesio normas išreiškia atitinkamą elgsenos tipą. Elgsenos normomis W. Thomas ir F. Znanieckis laikė papročius, apeigas, teises ir edukacines normas, kuriomis kaip sektinomis vadovaujasi tam tikros žmonių grupės (kolektyvo) nariai¹².

Besiplėtojantis socialinės psichologijos mokslas ilgainiui pasiūlė įvairių elgsenos definicijų bei interpretacijų, tarp kurių ryškiausias yra JAV mokslininkų struktūrinis požiūris į elgseną, kaip į teigiamą arba neigiamą individo (subjekto) tendenciją išreikšti savo poziciją socialinių objektų atžvilgiu. Antai M. B. Smith'as siūlė skirti tris pagrindinius elgsenos elementus: *jausminį* (afektyvų), t. y. žmogaus jausmus, kuriuos sukelia elgsenos objektas; *pažintinį* – žmogaus mintis apie objektą ir *behavioralinį*, t. y. tai, ką žmogus norėtų nuveikti, kaip pasielgti objekto atžvilgiu¹³. Panašiai elgseną suprato lenkų sociologas S. Nowakas. Jo manymu, ji gali būti suvokta per įvairias subjekto nuostatas, leidžiančias skirti keturis elgsenos tipus: 1) elgseną, kurią sudaro tik emocinės vertybinės nuostatos objekto atžvilgiu; 2) elgseną, kurioje, be emocijų vertybinių nuostatų, pastebimas pažintinis aspektas; 3) elgsena, kurioje esama atitinkamos veiksmų programos, ir elgsena, kurią formuoja ne tik žmogui būdingas polinkis jausmais reaguoti į elgsenos objektą, bet taip pat konkretus objektas ir elgsenos programa. Ši elgsenos tipą S. Nowakas vadina *pažintiniu behavioraliniu*, arba visapusiškai pilnai išreikšta elgsena¹⁴.

Elgsenos sampratos suvokimui istoriniame kontekste ypatingą reikšmę turėjo XIX a. pabaigoje — XX a. pradžioje vokiečių mokslininko Maxo Weberio koncepcijos. Tirdamas modernaus pasaulio raidos tendencijas, pagrindiniu jo mąstymo ir veiksmo būdu jis teigė esant tikslingai racionalią, arba instrumentinę, veiksmo

¹² W. I. T h o m a s, F. Z n a n i e c k i, *Chłop polski w Europie i Ameryce*, Warszawa, 1976, t. 1, p. 23, 54, 59–60. (Originalas: *Polish Peasant in Europe and America*, Boston, 1918–1920).

¹³ G. H. M c a d, *Umysł, osobowość i społeczeństwo*, Warszawa, 1975, p. 13, 22, 23 (Originalas: *Mind, Self and Society*, Chicago, 1934); S . N o w a k, Pojęcie postawy w teoriach i stosowanych badaniach społecznych, *Teoria postaw*, Warszawa, 1973, p. 18, 22.

¹⁴ Ten pat, p. 23, 29, 31, 32.

orientaciją, kuri gali būti suvokta kaip atitinkamas elgsenos būdas. M. Weberis sukūrė *socialinės elgsenos (Verhalt)* teoriją, kuri grindžiama fundamentine kategorija: *tikslinių racionaliu veiksmu (Zweckrationalität)*. Jo manymu, tik kryptinga, racionali elgsena gali būti paaiškinta ir tapti mokslinių tyrimų objektu. Tokia elgsena yra pagrįsta adekvačiais interesais, sukelia panašias individų ir kolektyvų reakcijas į atitinkamas situacijas. Šiuo atveju formuojasi reguliaros, ilgalaikės nuostatos, kurios yra stabilesnės už elgseną, formuojamą normų ir įsipareigojimų.

M. Weberis skyrė keturis socialinės elgsenos tipus: 1) *tikslingai racionali*, kai iš išorinio pasaulio arba kitų individų tikimasi atitinkamos elgsenos ir šis tikėjimas tampa sąlyga kryptingai racionaliam ir valdomam tikslui pasiekti. Šiuo atveju racionalumo kriterijus yra sėkmė; 2) *vertybiškai racionali*, kai tikima, kad atitinkama elgsena savaime, nepriklausomai nuo siekiamo tikslo, turi etinių, estetinių, religinių ir kitų vertybių; 3) *afektyvu*, t. y. itin emocingą, pasireiškiantį aktualiais jausmais ir 4) *tradicišką*, t. y. pagrįstą įpročiais¹⁵.

Mokslinėje literatūroje esama dar kitokių elgsenos apibrėžimų. Tačiau nepaisant skirtingų teorinių konstrukcijų, juose pastebimas esminis bendrumas. Individo arba kolektyvo elgseną, išreikštą konkrečioje situacijoje, kai esama elgsenos objekto ir subjekto, sąlygoja pripažinta vertybių sistema, kuri virsta motyvacija ir pereina į veiksmą, pasireiškiantį įvairiais elgsenos tipais.

Kas yra žinoma apie seimelį?

Žinomi yra 1817–1818 m. Vilniaus įvykių dalyviai, jų ginamos idėjos, jėgų santykis ir raida.

Juose dalyvavo kiek pasitraukusi į šešėlį (jeigu ryšiai su seimeliu neįėjo į tiesiogines pareigas) Lietuvos diduomenė, paskatinta Vienos kongreso nuotaikų, iš Peterburgo sklindančios liberalizmo dvasios ir realaus jų įkūnijimo – Lenkijos Karalystės įkūrimo. A. Janulaičio manymu, iniciatyva viešai svarstyti valstiečių išlaisvinimą priklausė Vilniaus vicegubernatoriui Mykolui Pliateriui-Zybergui, įkalbėjusiam savo giminaitį dusetiškį Kazimierą Pliaterį iškelti tą klausimą Ukmergės seimelyje. Įvairiais ryšiais socialinės-ekonominės reformos sumanymas siejosi su aukštais dignitoriais: Adomu Čartoriskiu, senatoriumi Severinu Potockiu, pritarusiais M. Pliaterio veiklos taktikai¹⁶.

¹⁵ M. W e b e r, *Gesammelte Aufsätze für Wissenschaftlehre*, Tübingen, 1951, p. 503, 554; M. В е б е р, *Избранные произведения*, Москва, 1990, с. 633–644; П. П. Г а й д е н к о, Ю. Н. Д а в ы д о в, *Социология М. Вебера и веберовский ренессанс*, Москва, 1991, с. 72.

¹⁶ A. J a n u l a i t i s, min. veik., p. 18.

Nevisiškai aiški buvo kylančios politinės žvaigždės, būsimojo Lenkijos Karalystės finansų ministro Ksavero Druckio-Liubeckio pozicija. 1816 m. paskirtas Vilniaus civiliniu gubernatoriumi, šių pareigų faktiškai nėjo, nes buvo priverstas posėdžiauti Varšuvos Likvidacinėje komisijoje¹⁷. 1817 m. pabaigoje – 1818 m. pradžioje buvo Vilniuje Radvilų valdų komisijos reikalais, tačiau viešajame gyvenime nedalyvavo. K. Liubeckio biografas S. Smolka, naudojėsis jo privačiu Ščiucino archyvu, teigė, jog trūksta įrodymų, kurie leistų manyti jį tikrai buvus valstiečių išlaisvinimo šalininku¹⁸. Praėjus veik dvidešimčiai metų po aptariamų įvykių, Vladimiras Gadoonas priekaištavo K. Liubeckiui, kad jis, remdamas žinomus didikus Vaitiekių Pustlovskį ir Platoną Zubovą, prisidėjo prie opozicijos, ketinančios užkirsti kelią valstiečių problemos sprendimui¹⁹. Panašiai užslėpta pozicija senatoriaus Mykolo Kleofo Oginskio, kuris taip pat buvo Vilniuje ir stebėjo įvykius kaip privatus asmuo.

Pagrindinį vaidmenį turėjo suvaidinti legaliai į apskričių ir gubernijos seimelius susirinkę bajorai, kuriems privilegijomis bei įstatymais buvo suteikta teisė formuluoti ir pateikti valdžiai savo pageidavimus. Gubernijos seimelių sudarė gubernijos bei apskričių bajorų vadovai, taip pat po dešimt kiekvienos apskrities delegatų, vadinasi, 123 asmenys. Paprastai, taip pat 1817 m., garbingi, geros kilmės, svarbias pareigas einantys žmonės, tarp jų ir buvę karininkai. Visi be išimties turtingi arba nelabai, žemvaldžiai. Dažnas turėjo rangą, buvo apdovanotas ordinu. A. Janulaitis užsiminė, kad seimelio dvasiai turėjo reikšmės tai, jog tarp delegatų buvo nemažai priklausančių masonų draugijai²⁰. Pastarajai ypatingą vaidmenį Vilniaus įvykiuose skyrė S. Małachowskis-Łempickis. Teigė juos buvus akcijos dėl valstiečių išlaisvinimo iniciatoriais. Simono Zavišos kalboje, kuria pasmerkta baudžiava ir gintos žmogaus teisės, išvelgė masoniškų idėjų ir vaizdinių. Maža to. Jis teigė, kad sumanymas panaikinti baudžiavą nepavyko dėl to, jog masonų ložės Lietuvoje pirma buvo reformuotos (1820), o vėliau panaikintos (1822)²¹. Jam prieštaravo Z. Skwarczyński, pastebėjęs, kad masonų būta pozicijoje ir opozicijoje. Be to, ne itin nuosekliais pripažino M. Pliaterio-Zybergo veiksmus: nors priklausė masonams, kilus riaušėms seimelyje, ėmėsi administracinių priemonių²².

¹⁷ „Trilaterano komisija“, įsteigta 1816 m. sureguliuoti Austrijos, Prūsijos ir Rusijos tarpusavio pretenzijas, kilusias dėl to, kad dalis Varšuvos kunigaikštystės teritorijos atiteko Aleksandriui I.

¹⁸ S. S m o l k a, *Polityka Liubeckiego przed powstaniem listopadowem*, Kraków, 1907, t. 1, p. 70.

¹⁹ W. G a d o n, O uosiłowaniach i dążności szlachty polskiej do nadania swobody włościanom i do uposażenia tej klasy ludu wolnością osobistą tudzież własnością ziemską, szczególnie w Wielkim Księstwie Litewskim i w Księstwie Żmudzkiem, *Młoda Polska*, 1838, Nr. 15, p. 172–173.

²⁰ A. J a n u l a i t i s, min. veik., p. 24.

²¹ S. M a ł a c h o w s k i-Ł e m p i c k i, *Wolnomularstwo na ziemiach dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. 1776–1822. Dzieje i materiały*, Wilno, 1930. p. 22–23.

²² Z. S k w a r c z y Ń s k i, min. veik., p. 156.

Sunkiai nusakoma, bet neabejotina dalyvė buvo Vilniaus ir Lietuvos visuomenė. Seimelio posėdžius tikriausiai lankė *Gatvės žinių* aplinkos žmonės, tikrai ateidavo akademinis jaunimas, miestiečiai, keli valstiečiai, galbūt kitų gubernijų bajorai²³.

Tuo laiku, kai vyko seimelis, mieste nebuvo generalgubernatoriaus Aleksandro Rimskio-Korsakovo. Jis buvo išvykęs į Maskvą²⁴.

Ketinimas svarstyti baudžios panaikinimą nesietinas su politine bajorų drąsa. Jis neprieštaravo Aleksandro I ir „jaunųjų bičiulių“ (A. Čartoriskis, V. Kočubėjus, N. Novosilcevas, P. Stroganovas) pozicijai dėl valstiečių reformos. Vilties būti iš-klausytiems suteikė 1816 m. gegužės 23 d. caro patvirtinti nuostatai dėl Estijos ir Kuršo valstiečių, formaliai panaikinę ten baudžios; valstiečiams buvo duota as-mens laisvė, tačiau nesuteikta teisė į žemę²⁵.

Kaip ir derėjo (tokia buvo seimelių tvarka), susirinkę į apskričių seimelius bajo-rai pavedė savo išrinktiems delegatams gubernijos seimelyje prabilti apie valstiečių buities pagerinimą ir pasirūpinti, kad būtų kreiptasi į carą dėl komiteto, kuris pa-rengtų valstiečių išlaisvinimo Lietuvoje nuostatus. Geriausiai žinomi Ukmergės seimelio postulatai, surašyti instrukcijoje delegatams, kuri cenzūros leidimu buvo išspausdinta Vilniuje 1817 m. gruodžio 23 d. Jos autoriumi laikomas dusetiškis Ka-zimieras Pliateris, pasirašęs ją kartu su kitais tekstą parengti išrinktais delegatais²⁶. Kitų apskričių seimelių instrukcijų tekstai nežinomi²⁷. Be ukmergiškių, kaip akty-viai rėmę valstiečių išlaisvinimo idėją minimi Breslaujos, Upytės ir Užnerio apskri-čių bajorai²⁸.

²³ H. Mościcki, min. veik., p. 28; A. Janulaitis, min. veik., p. 34; J. Lelevelis 1818 m. sau-sio 22 d. laiške tėvui rašė: „Buvo pasiūlyta panaikinti baudžios. Įtakingi aristokratai iškėlė opozicijoje kažkokį Paškovskį. Trys apskritys pavedė savo delegatams tą reikalą remti. Labiausiai jį gynė Zaviša ir Mirskiai. Šubravcai plojo rankomis ir nešiojo po miestą gandus“, *J. L e l c w e l, Listy, Poznań, 1878, t. 1, p. 297.*

²⁴ A. Janulaitis, min. veik., p. 38.

²⁵ С. В. Мироненко, *Самодержавие и реформы. Политическая борьба в России в начале XIX в.*, Москва, 1989, с. 67, 77.

²⁶ H. Mościcki, min. veik., p. 22; A. Janulaitis, min. veik., p. 19, 20, 23.

Instrukciją pasirašė: Juozapas Lapa, buvęs Ukmergės apskrities bajorų vadovas Pranciškus Komarovskis, buvęs Ukmergės apskrities žemės teismo prezidentas Aloyzas Kurminas, Vilniaus žemės ribų apeliacinio teismo teisėjas Feliksas Daumantas Siesickis, Ukmergės apskrities pilies teismo prezidentas Anupras Klimovičius, Ukmergės apskrities žemės teismo prezidentas Juozapas Kozakovskis ir Kazimieras Pliateris (pavardės pateikiamos parašų dėjimo tvarka), *Instrukcija dla delegatów powiatu wilkomińskiego, BNAR, IV. 8671, l. 9.* Nė vienas jų nebuvo deleguotas į gubernijos seimelį, kaip teigė A. Janulaitis (A. Janulaitis, min. veik., p. 20).

²⁷ Tokių instrukcijų galėjo turėti Breslaujos, Šiaulių ir Telšių apskričių delegatai, tačiau ne visos buvo įteiktos raštu Bajorų deputacijai. Apskričių bajorų vadovų atsakymai į gubernijos bajorų vadovo T. Roppo klausimą, kas iš delegatų dalyvavo 1817 m. gruodžio 30 d. sesijoje, *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – *LVA*), f. 391, ap. 9, b. 2483, l. 20–22, 24–26.

²⁸ H. Mościcki, min. veik., p. 20; A. Janulaitis, min. veik., p. 21.

Gubernijos seimelis Vilniuje prasidėjo gruodžio 1 d. ir tris savaites dirbo įprasta tvarka. Pirmininkaujantis seimelyje gubernijos bajorų vadovas T. Roppas atsiskaitė už trejų metų veiklą, buvo išrinkti nauji teismų ir bajorų savivaldos pareigūnai. Pasibaigus rinkimams, po kurių paprastai visi išsiskirstydavo, o Vilniuje pasilikdavo dirbti tik deputatai, išrinkti žemskinėms prievolėms paskirstyti ir apskričių seimelių pageidavimų suvestinę valdžiai parengti, bajorai tęsė posėdžius, nukreipę juos ne-tradicine linkme.

Gruodžio 22 d. (iš tiesų 21 d.) į susirinkusiuosius prabilo Upytės apskrities bajorų vadovas Simonas Zaviša. Kalbos tekstą paskelbė H. Mościckis ir A. Janulaitis įvertino ją bemaž vienodai: laikė svarbiu aktu, atspindėjusiu pažangios bajorijos socialines ir visuomenines nuostatas²⁹. Trumpai tariant, tai buvo kreipimasis į luomą, raginęs atsakyti teisių į valstiečius ir iš tų teisių plaukiančių privilegijų, socialiniuose santykiuose vadovautis žmogaus prigimtinę teisę. Tai, kad rėmėsi Europos pavyzdžiu, priminė 1791 m. gegužės 3 d. konstituciją, Aleksandro I ketinimus duoti valstiečiams laisvę, buvo retorinė priemonė, turėjusi pabrėžti tuometinių Lietuvos gubernijų atsilikimą. Konkretūs siūlymai buvo kuklūs: prašyti carą leisti išlaisvinti valstiečius, apsiribojant savitarpio sutartimis, ir suteikti jiems galimybę pasirinkti poną ir gyvenamąją vietą.

Konfliktingą situaciją sudarė opozicinės mažumos oratorius Ašmenos apskrities delegatas Mykolas Paškovskis, amžininkų ir istorikų manymu, kalbėjęs ne savo atstovaujamos apskrities vardu, bet paragintas stambių žemvaldžių, nesuinteresuotų naikinti baudžiąvą. Teigė, jog apskričių delegatai nebuvo įgalioti svarstyti valstiečių išlaisvinimą. Kad žmonių lygybės idėja lenkui nėra svetima, tačiau Estijos ir Kuršo eksperimento rezultatai dar neaiškūs, vadinasi, skubėti nėra reikalo. Būtina atsiklausti visų bajorų, ar jiems priimtina valstiečių laisvė, sutarti abiem pusėms priimtinius baudžiąvos panaikinimo principus, kurie nedarytų kraštui žalos ir nedrumstų visuotinės ramybės. Europos pavyzdys rodo, kad laisvės, lygybės, filantropijos, liberalizmo ir švietimo šūkiaai atnešė tik nelaimę. Būtina atsiklausti caro, kokia bus jo valia, ir tik tuomet leisti reikalą spręsti stambių paveldimųjų valdų savininkams, kurie gerai pažįsta kraštą, jo papročius ir žmones³⁰. Pasisakymo prieš valstiečių išlaisvinimą motyvai bajorams reikšmės neturėjo. Svarbiau buvo, kad M. Paškovskis pasipriešino vieningai seimelio pozicijai ir pakiliai nuotaikai, ir tapo neigiamu herojumi³¹. Atrodo, dar kartą jis kalbėjo gruodžio 23 d. posėdyje, kai pateikė lenkų ir rusų

²⁹ H. Mościcki, min. veik., p. 24–26; A. Janulaitis, min. veik., p. 21–23.

³⁰ H. Mościcki, min. veik., p. 25; A. Janulaitis, min. veik., p. 27. Kick kitaip M. Paškovskio kalbą interpretuoja M. Jučas, min. veik., p. 220. *Głos delegata powiatu oszmiańskiego Michała Paszkowskiego miany na sesji szlacheckiej dnia 21 grudnia 1817 roku w odpowiedź na wnioski marszałka powiatu upickiego Zawiszy. BN AR, IV. 8672, l. 8–10.*

³¹ *Dienyno* autorius rašė: „Ašmenos delegatas Paškovskis kaip iš pypkės režė kalbą, tačiau kad ir rišliai kalbėjo, klausytojai galėjo suprasti, jog nėra *ponų ponas arba protėvių valdų savininkas*. Tai buvo

kalbomis išspausdintą savo ankstesnę kalbą. Tada jam oponavo Kauno apskrities delegatas Ignas Zaviša, breslaujiškiai Juozapas ir Tomas Mirskiai, galbūt ir kiti. Kazimiero Pliaterio pasisakymą už valstiečių laisvę perskaitė Upytės delegatas Kordzikovskis³².

Gruodžio 30 d. sesija buvo kulminacinė. Tą dieną ketinta išklausti deputatus, parengusius gubernijos bajorų pageidavimus valdžiai, taip pat išrinkti delegaciją, kuri carui pateiktų seimelio nutarimus valstiečių klausimu. Sesija sutraukė daugiau nei paprastai pašalinių stebėtojų. Itin kruopščiai parengtoje trečioje kalboje M. Paškovskis kategoriškai atsisakė pritarti bet kokiam žingsniui, nukreiptam į baudžiamos panaikinimą.

Posėdžių salėje tvyrojusia nuotaiką atspindėjo epizodas, sukėlęs neadekvačią bajorų ir valdžios reakciją. Spūstyje kažkieno ranka M. Paškovskiui prisegė kortelę su užrašu „kartuvės“. Abu cituojamieji autoriai, vaizdingai aprašę publikos pasipiktinimą M. Paškovskio kalba, jo išgąstį ir baimę dėl gyvybės, kilusią sumaištį, dar labiau paryškino pozicijos ir opozicijos konfliktą. Posėdžių salė uždaroma ir užantspauduojama, o gubernijos prokurorui pavedama ištirti įvykį. Valdininko pastangos atsimuša lyg į sieną. Įvykio liudytojai vienu balsu teigia nieko nepastebėję, o M. Paškovskis ginasi, esą nesijaučiąs patyręs skriaudą. Byla lieka neužbaigta³³.

Tą pačią gruodžio 30 d. seimelis išrinko delegatus. Pasinaudoję caro kelione po Lietuvą, jie turėjo prašyti leidimo sudaryti komisiją iš apskričių atstovų, kurie parengtų valstiečių išlaisvinimo projektą³⁴. Sausio 3 d. Trakų apskrities delegatas

matyti iš jo išverstų akių ir užkietėjusios sielos<...>, jeigu būtų kalbėjęs lenkų laikais, tokį *apaštalą* be mat sukapotų kaip kopūstą“; *Diariusz...*, l. 35.

H. Mościckis taip pat neatsispyrė pagundai pabrėžti nemalonius M. Paškovskio brožuus: „Didingo stoto, nutukęs, *rėksmingo trimito balsu* protestavo dėl neatidėliojamo pritarimo bajorų vadovo Zavišos siūlymui, H. Mościcki, min. veik., p. 27.

³² A. Janulaitis, min. veik., p. 26–27; *Diariusz...*, l. 36.

³³ H. Mościcki, min. veik., p. 28; A. Janulaitis, min. veik., p. 30–31, 33–35.

Gubernijos prokuroras Jeronimas Botvinka, raštu apklausęs bajorų vadovus, ar jie pastebėję salėje netvarką tuo metu, kai kalbėjo M. Paškovskis, ar tarp pašalinių matę pažįstamų asmenų, iš visų gavo neigiamus atsakymus. Tik tuomet, kai M. Paškovskis laiške prokurorui paminėjo, kad jam kalbant iš vietos pašoko Vilniaus apskrities bajorų vadovas M. Abramovičius bei Rascinių apskrities delegatas J. Bialozaras ir, sušukę „ką darai!“, ėmė brautis į pašalinių stebėtojų minią, abu prisipažino, kad tai jic suskubo nusegti seimelio orumą įžeidžiančią kortelę, tačiau kas ją prisegė, – nematė. *M. Abramovičiaus, J. Bialozaro, M. Paškovskio, M. Römerio, T. Roppo, S. Šumskio, A. Žagelio atsakymai J. Botvinkai, LVIA, f. 378; bs. 1817, b. 318, l. 8, 21, 24, 25, 28–30, 34, 36.*

Dėl incidento buvo įtariamai Vilniaus universiteto studentai, todėl A. Rimskis-Korsakovas liepė rektoriui S. Malevskiiui pasidomėti, kas iš studentų galėjęs būti bajorų susirinkime. Tačiau rektorius išsigynė pats nedalyvavęs, jokių skundų negavęs, tad nieko nežinąs (ten pat, l. 12). Tik policmeisteriui Šlykovui pavyko išsiaiškinti, jog posėdžių salėje buvo broliai Horainai, kuriuos tuoj pat po incidento jų giminaitis J. Giedraitis išvežė į Varšuvą, taip pat advokato sūnus Petras Pucilovskis bei rektoriaus sūnus Pranciškus Malevskis (ten pat, l. 40). Tačiau jų kaltės įrodymų nebuvo surinkta.

³⁴ Delegatais buvo išrinkti: grafas Adomas Chreptavičius, Antanas Lapa, Juozapas Mirskis, generalas grafas Pacas, komandoras grafas Kazimieras Pliateris, Mykolas Römeris, nesutikęs prisiimti šios pareigos, grafas Ignas Tiškevičius, A. Janulaitis, min. veik., p. 87; 1817 12 30 seimelio posėdžio protokolo kopija, *BN AR, IV. 8672, l. 1.*

S. A. Kucevičius pasiūlė kreiptis į įtakingus didikus, kad jie prisidėtų prie delegacijos, tačiau dalis seimelio dalyvių, nepaaiškinę priežasties, pasiūlymą balsuoti atsisakė³⁵. 1818 m. sausio 6 d. susirinkę bajorai dar supažindinami su M. Pliaterio-Zybergo raštu T. Ropui, kuriuo vicegubernatorius priekaištauja gubernijos bajorų vadovui dėl nesugebėjimo vadovauti posėdžiams, užkirsti kelią kalboms apie baudžiamos panaikinimą ir išvengti nemalonomų. Rašto tekstas M. Pliaterio pageidavimu buvo įrašytas į seimelio protokolą³⁶. Atrodo, daugiau bajorai neposėdžiavo.

Gubernijos valdžios, A. Rimskio-Korsakovo bei M. Pliaterio-Zybergo 1818 m. sausyje rašyti raportai Aleksandrui I buvo pamatuoti nusiteikimu suformuoti monarcho nuomonę, įtikinti, jog, nepaisant įvykiams suteiktos formos, nebuvo pažeistos valdovo ir valdinių santykių normos. Tai, kad pageidavo valstiečių reformos, neprieštaravo valstybės politikai, o tai, kad diskutavo jos būtinumą seimelyje, tik rodė bajorų ambiciją paremti caro nuostatą sureguliuoti socialinius santykius³⁷.

Aleksandro I atsakyme A. Rimskiui-Korsakovui, rašytame 1818 04 17 iš Varšuvos, ryškūs du dalykai. Vilniaus gubernijos bajorų poelgį caras vertino kaip valstybės valdovas. Humaniški ir kilnūs jausmai jam buvo tik savarankiška vertybė, jeigu jie kirtosi su visuotinės tvarkos principais, „[bajorai] peržengė ribas, kurių reikalauja saikas, apdairumas bei įstatymas, nors vadovavosi tauriomis bei žmogiškais paskatomis“. Taigi Vilniaus gubernijos seimelio sprendimus pripažino neteisėtais, o vietos valdžią įspėjo dėl nuolaidžiavimo bajorams ir tvarkos nežiūrėjimo. Kitas dalykas, jog valstiečių reformos klausimą paliko atvirą, užsimindamas apie savo ketinimą keisti pasenusias struktūras, tačiau ne prieš visuomenės valią. Neprisirišė jokių išpareigojimų, tik liepė apklausti gubernijos bajorus, ar tikrai pageidauja komiteto reformai parengti. „Kai dėl Lietuvos bajorų reikalavimo pagerinti savo paveldimų valdinių likimą, maloningai priimu šiuos pagirtinus ketinimus ir pavedu prakilniajam ponui per gubernijos ir apskričių bajorų vadovus atsiklausti bajorų nuomonės dėl šiuo tikslu steigтино komiteto ir apie ją man pranešti“³⁸.

Bajorų apklausą organizavo M. J. Römeris – tai priklausė jo, kaip naujai išrinkto gubernijos bajorų vadovo, kompetencijai. 1818 m. gegužės pabaigoje apskričių

³⁵ Į delegaciją pasiūlyta prašyti senatorius Adomą Čartoriskį ir Mykolą Kleopą Oginskį, Vilniaus apskrities bajorų vadovą Mykolą Abramovičių, kunigaikštį Antaną Giedraitį, grafus Ferdinandą Pliaterį, Kazimierą Pliaterį (pulkininką), Aleksandrą Pocięją, Vaitiekų Puslovskį, Mykolą Tiškevičių, ten pat.

³⁶ A. Janulaitis, min. veik., p. 87–88; *Kopia ekspedycji cywilnego gubernatora JW wicegubernatora wileńskiego do marszałka JW Roppa adresowanej za Nr. 67, Januari 5, 1818, BN AR, IV. 8672, l. 1–2.*

³⁷ A. Janulaitis išsamiai aptaria abiejų administratorių raportų, taip pat M. K. Oginskio laiško carui turinį ir padarė išvadą: „Visi, kas rašė iš Vilniaus į Vicšpatį <...> įrodinėjo, jog bajorai darė gerais norais, jog buvo įsitikinę, kad jų sumanymas atitinkas Vicšpaties valią ir yra geras sumanymas, tik buvusi vicna iš viso kliaudis, kam seimely ištiko riaušės, kam buvusi agitacija<...>“, A. Janulaitis, min. veik., p. 42.

³⁸ Ten pat, p. 43; 1818 04 17 Aleksandro I laiško A. Rimskiui-Korsakovui kopija, LVIA, f. 391, ap. 9, b. 2483, l. 47; *BN AR, IV. 8669, l. 39.*

bajorų vadovams išsiuntinėjo slaptą aplinkrašį, tiksliau jų buvo du. Viename oficialiai paaiškino apklausos priežastis ir pridėjo klausimų formą. Kitame instruktavo, kaip elgtis renkant informaciją ir vengti, kad akcija nesukeltų gandų bei neramumų. Patarė darbui pasitelkti ne policiją, bet kiekvienoje parapijoje rasti geros šlovės, išmintingą žemvaldį, kuris surinktų kaimynų, bet tik paveldimų valdų ir baudžiauninkų savininkų, parašus³⁹.

Parašų rinkimo kampaniją pagyvino šmaikštus epizodas, turėjęs parodyti vidutinių bajorų nusiteikimą prieš didikų konservatyvumą. Kauno apskrities bajorų vicevadovas A. Mejeris pasiūlė apklausos lapus pasirašyti Morkaus Aurelijaus (už) ir Dionizo Nerono (prieš) vardais. Už tai A. Rimskio-Korsakovo liko išplūstas ir per plauką išvengė bausmės⁴⁰.

Apklauso rezultatai yra žinomi: už komiteto sudarymą, taigi už baudžios panaikinimą balsavo 1469 Vilniaus gubernijos bajorai, turėję 116 647 baudžiauninkus, prieš 80 (6032 baudžiauninkai). Neturėjo reikšmės, ar visi gubernijos žemvaldžiai tarė savo žodį. Taip pat nebuvo akivaizdžios ribos tarp turtingų žemvaldžių, vidutinių ir smulkiųjų bajorų⁴¹. Luomo subrandintą nuostatą reformuoti agrarinius santykius sąlygojo ne dvarų dydis bei juose dirbusių baudžiauninkų skaičius. Taigi baudžios panaikinimas buvo siejamas ne vien su ekonomiais ar materialiniais veiksniais. Kitas reikalas, kad ši nuostata nebuvo realizuota.

M. J. Römeris atliko seimelio jam uždėtą pareigą. 1818–1820 m. per generalgubernatorių A. Rimskį-Korsakovą, dažnai besilankantį sostinėje, kelis kartus mėgino gauti caro sutikimą priimti Vilniaus gubernijos bajorų delegaciją, be valstiečių problemos, išklausti kitus pageidavimus. Atsakymo iš caro nesulaukė. Tai buvo ženklas atsisakyti bet kokių aspiracijų bei veiksmų, „belaukiant monarcho valios pareiškimo, daugiau mums šiuo reikalu kalbėti netinka ir negalima“⁴².

Baudžios panaikinimą 1818 m. sausio pradžioje svarstė Gardino gubernijos bajorų seimelis. Manoma, kad apie tai prakalbo Naugarduko apskrities delegatas Laurynas Putkameris, susilaukęs prieštarų vertinimų. Seimelio nutartį prašyti carą sudaryti reformos komitetą Aleksandriui I 1818 m. spalyje įteikė gubernijos bajorų vadovas Kazimieras Grabovskis, pasiūlęs steigti bendrą komitetą Vilniaus, Gardino, Minsko gubernijoms bei Balstogės sričiai.

³⁹ A. Janulaitis, min. veik., p. 43; *Cyrkularz do marszałków powiatowych, LVIA*, f. 391, ap. 9, b. 2483, l. 56; *Копия секретного отношения, посланного к уездным маршалам от 29 мая 1818 г.*, ten pat, l. 61.

⁴⁰ A. Janulaitis, min. veik., p. 45.

⁴¹ Ten pat, p. 46, 90, 92; *Wiadomość o zdaniach szlachty gubernii litewsko-wileńskiej względem ustanowienia komitetu dla polepszenia bytu włościan, LVIA*, f. 391, ap. 9, b. 2483, l. 623.

⁴² M. J. Römerio kalba 1821 m. Vilniaus gubernijos bajorų seimelyje. *BN AR*. IV. 8670, l. 1–2.

Minsko gubernijos bajorai savo pozicijos valstiečių klausimu aiškiai nesuformulavo. Manoma, kad 1819 m. pradžioje apie baudžiovos panaikinimą kalbėta bajorų vadovų susirinkime. Yra žinomas gubernijos bajorų vadovo Mykolo Zenovičiaus laiškas apskričių bajorų vadovams, kuriuo agitavo prisidėti prie Lietuvos gubernijų sumanymo. Balstogės srities bajorų vadovo Dominyko Cecerskio paraginti, 1819 m. baudžiovos panaikinimui pritarė Bielsko ir Sokulkos apskričių bajorai⁴³.

Kaltė ir atsakomybė dėl nepavykusių užmojų reformuoti agrarinius santykius buvusios LDK žemėse teko Aleksandriui I. Lietuvos bajorai beveik vieningai pademonstravo civilizuotos visuomenės humaniškumą, pilietinę išmintį bei apdairumą⁴⁴. Šie istoriografiniai teiginiai grindė pažangaus mąstymo bet savo veiksmuose suvaržytos bajorų visuomenės istorinę dramą.

Bajorų elgsenos išraiškos

Priartėjome prie straipsnio pagrindinio tikslo išsiaiškinti bajorų elgseną konkrečioje situacijoje, kai buvo siekiama esminių socialinių-ekonominių pokyčių, esant apribotoms veiklos galimybėms. Jos objektu tapo agrarinių santykių reforma, subjektas buvo Lietuvos visuomenės elitas: diduomenė bei politiniu ir pilietiniu požiūriu vyraujantis bajorų luomo sluoksniš. Tie, kurių teisės buvo išplėtos iki luominės savivaldos lygio, t. y. potencialūs seimelių dalyviai. Veiksma momentą išreiškė pastangos išrūpinti valdžios leidimą realizuoti kitą veiksmą: išlaisvinti valstiečius ir pakeisti socialinių santykių modelį.

Lietuvos diduomenės elgseną lėmė politiniai motyvai. Jų, aiškiai suformuluotų, nesama rašytiniuose šaltiniuose, tačiau į akis krinta su agrarinės reformos sumanymu susijusios asmenybės. Būtina prisiminti, kad tarytum į antrą vietą pasitraukę K. Liubomirskis, M. K. Oginskis, K. Pliateris, įtakingi asmenys, užimantys aukštas pareigas valdžios aparate, dar visai neseniai, 1811–1812 m., buvo aktyvūs lietuviško separatizmo reiškėjai. Tada realizavo Lietuvos valstybės atkūrimo nuostatas, susitelkdami ties Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konstitucijos projekto rengimu⁴⁵. Dabar, kai politinių vilčių išsipildymą siejo su nauja Europos konsteliacija, Lenkijos Karalystės įkūrimu, ėmė elgtis labai apdairiai, pakeitė veiksmų kryptį bei taktiką. Vengė įvardyti pagrindinį tikslą: laipsniškai reformuoti Lietuvos visuomenę, suteikti

⁴³ H. Mościcki, min. veik., p. 32–33; A. Janulaitis, min. veik., p. 50–52.

⁴⁴ H. Mościcki, min. veik., p. 37–38.

⁴⁵ I. Izdebski, Litewskie projekty konstytucyjne z lat 1811–1812 i ich wpływ na Konstytucję Królestwa Polskiego, *Czasopismo Prawno-Historyczne*, t. XXIV, zes. 1, 1972, p. 93–136; V. Sirutavičius, Konstituciniai sumanymai Lietuvoje XIX a. pradžioje (1806–1812), *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, T. 3: *Lietuvos valstybės idėja (XIX a.–XX a. pradžia)*, Vilnius, 1991, p. 7–28.

jai tų bruožų, kurie žymėjo politinę, socialinę, kultūrinę pažangą, suartinančių su Lenkijos Karalyste ir gilinančių atotrūkį nuo Rusijos. Galbūt taip parengti prielaidas Lietuvos ir Lenkijos politinei jungčiai. Tikslui pasiekti pasirinko teisėmis apibrėžtą, nekonfliktinį būdą, reikšmingiausiam bajorų luomo sluoksniui pasufleluodami mintį pasinaudoti seimeliams duota privilegija kreiptis į valdžią luomui aktualiais klausimais. Užmojų sėkmę turėjo sąlygoti pritarimas valdžios žengtam žingsniui socialinių naujovių link – suteiktai laisvei Estijos ir Kuršo valstiečiams, taip pat lojali bajorų laikysena valdžios ir teisės atžvilgiu.

Atiduodami Lietuvos likimą į bajorų rankas užėmė stebėtojų poziciją. Tik tada, kai kilo konflikto su valdžia grėsmė, M. K. Oginskis, pasinaudojęs užimamų pareigų privilegija ir asmeniniais ryšiais su Aleksandru I, mėgino apginti Vilniaus gubernijos bajorus ir pateisinti jų veiksmus⁴⁶.

Neprilygstamas aukšto valdininko, hierarchiškai priklausomo administratoriaus, patriotiškai nusiteikusio reformatoriaus sinkretiškumas ženklino M. Pliaterio-Zybergo elgseną. Pasitelkęs gubernatoriaus kompetenciją, taip pat išnaudojęs tai, kad buvo savas, vietinės kilmės ir visuomenės žmogus, jis pažeidė valdžios ir bajorų tarpusavio santykių normas, peržengė ribą, kuri skyrė luomo savivaldos laisves ir valdžios teisę įsiterpti į savivaldos reikalus. Nepasitaręs su gubernijos bajorų vadovu, nors tai buvo būtina laikantis formalios tvarkos, iki seimelių pradžios paskelbė taisykles, kuriomis sugriežtino prieš tai galiojusias. Ignoruodamas luomo prerogatyvą spręsti seimelio vidaus reikalus, skirti bausmes už tvarkos pažeidimus, jis numatė pažeidėjų atsakomybę teisme, taip pat galimybę administracine tvarka atimti rinkimų teisę. Atskiru potvarkiu išplėtė seimelio cenzoriato kompetenciją. Be rinkimų teisių tikrinimo ir tvarkos posėdžiuose palaikymo, jis turėjo spręsti apie bajorų kilmės ir nuosavybės tikrumą, t. y. atkartoti bajorų deputacijos funkcijas. M. Pliateris-Zybergas įvedė dar vieną naujovę – patobulintą balsavimo dėžę, už kurią, jei būtų sugadinta, turėjo iš savo kišenės mokėti kaltininkas⁴⁷.

Savo veiksmus motyvavo kreipimesi raštu į Vilniaus gubernijos bajorus. Aiškino norįs vardan tautos išaukštinimo ir visuotinės gerovės pasiekti, kad pareigūnų rinkimai taptų nešališki ir objektyvūs, kad išrinktieji asmenys dirbtų vadovaudamiesi ne asmeniniais, bet visuomeniniais interesais. „Tai tikrai pasieksime, jeigu liausimės rinkę pareigūnais mūsų giminaičius, jeigu rinkimams nedarys įtakos mūsų asmeniniai interesai, jeigu, suvokdami kiekvieno pareigūno svarbą, elgsimės pagal savo įsitikinimus ir nesileisime kitų įkalbinėjami“⁴⁸. Kad ir vildamasis paveikti bajorų

⁴⁶ A. Janulaitis, min. veik., p. 74–76.

⁴⁷ Organizacja dla elekcji szlacheckich gubernij litewsko-wileńskiej, 1817 10 25; Prawidła dla cenzoriatów; Instrukcja o użyciu wazonu, *LVIA*, f. 378, BS 1817, b. 84, l. 122–124, 155, 165–166; *Rusijos valstybės istorijos archyvas* (toliau – *RVIA*), f. 1284, ap. 4b, kn. 46, b. 247, l. 16–20, 50.

⁴⁸ Do obywateli gubernii wileńskiej, *LVIA*, f. 378, BS 1817, b. 84, l. 162–164.

visuomeniškumą ir pilietinius jausmus, jis ėmėsi priemonių užkirsti kelią klastotėms bei piktnaudžiavimams seimeliuose. Leido sau taip pasielgti tikriausiai neabejodamas, kad bajorai pritaris ir parems „savąjį“ administratorių.

Bajorų reakcija buvo dvejopa. Lietuvos pašto direktorius, vidaus reikalų ministro slaptasis agentėlis, Andrejus Bucharskis pranešinėjo į Peterburgą apie bajorų piktinimąsi vicegubernatoriaus veiksmais, „tarp šios gubernijos bajorų kilo didelis murmėjimas ir nepasitenkinimas, visi šaukia, kad pažeistos bajorų teisės ir laisvės, kad vicegubernatorius viršijo gubernijos valdžios galią“. Kita vertus, rimčiau pasipriešinti nesiryžta, naujomis taisyklėmis pasinaudojo apskričių seimeliai⁴⁹.

Vis dėlto gubernijos seimelyje rado progą parodyti nenorą susitaikyti su bajorų laisvių ignoravimu. Pasinaudojo M. Pliaterio-Zybergo raštu pateiktu siūlymu gubernijos bajorų vadovui T. Roppui pašalinti iš delegatų tarpo upytėną Jokūbą Šiuškštą, kuris dėl teisme jam iškeltos bylos neturėjo teisės dalyvauti seimelyje. Tiesa, ir šiuo atveju nebuvo vieningi. Radikalusis Tomas Mirskis, Breslaujos apskrities delegatas, pareiškė, jog vicegubernatoriaus siūlymas apskritai nesvarstytinas ir nevykdytinas, o gubernijos bajorų vadovas privalęs jam pranešti, kad „rinkimų rūmai“, įžeisti vicegubernatoriaus bajorų privilegijų nepaisymo, pageidauja, kad jis nesikištų į seimelio reikalus. Prieš T. Mirskį pasigirdę balsai rodė seimelio nusiteikimą negadinti santykių su valdžia, tik norą išlaikyti luomo garbę ir orumą. Upytės apskrities bajorų vadovas S. Zaviša, kurį palaikė Užnerio ir Vilniaus apskričių bajorų vadovai, ragino susirinkusiuosius gerbti valdžią ir priminė, kad „remiantis teisėmis galima apskusti valdžią dėl piktnaudžiavimų, tačiau nedera jai priešintis tol, kol pareigūnų rinkimai priklauso nuo nuolankaus paklusnumo valdžiai“. Diskusiją šiuo klausimu užbaigė Trakų apskrities delegatas S. A. Kucevičius, suformulavęs visiems priimtina kompromisą: „Pasipriešinimas valdžiai būtų didžiulis nusižengimas, tačiau vicegubernatoriaus siūlymą galime laikyti ne itin reikšmingu, nes jis buvo adresuotas tik gubernijos bajorų vadovui, o ne visam susirinkimui. Tad bajorų vadovui reiktų savo vardu kreiptis į vicegubernatorių ir jam priminti, kad nei *Malonės raštas bajorams*, nei seimelių taisyklės bajorų vadovui nesuteikė teisės pašalinti iš seimelio pilietį, ji priklauso visam susirinkimui“. Taigi aiškintis santykius su valdžia paliko T. Roppui, o teisę spręsti dėl Šiuškštos – seimeliui, nutarimą įrašydami į posėdžio protokolą⁵⁰.

Apskritai seimelio santykiai su M. Pliateriu-Zybergu buvo sudėtingi. Ar galėjo jo dalyviai pasirinkti kitą elgsenos kryptį, mesti atvirą iššūkį valdžios atstovui, jeigu,

⁴⁹ 1817 11 15 A. Bucharskio pranešimas O. Kozodavlevui, *RVIA*, f. 1284, ap. 4b, kn. 46, b. 247, l. 22.

⁵⁰ Maža to, apdairesni bajorų vadovai ir delegatai, pasinaudoję pretekstu, kad gruodžio 6 d. buvo valstybės šventė, privertė T. Roppą atidėti posėdį kitai dienai. Mat ėmė sklisti gandai, jog M. Pliateris-Zybergas, sužinojęs apie seimelio nutarimą, ketina atsiųsti dar vieną paklausimą, kodėl J. Šiuškšta neteisėtai dalyvauja seimelyje. Laisvą dieną bajorai sumanė panaudoti privačiam pokalbiui su vicegubernatoriumi, susitarti, kad nercikalautų pašalinti delegato, o Šiuškštą įkalbėti savo noru atsisakyti įgaliojimų; *Diariusz...*, l. 3–4, 9.

kaip rodo citatos iš *Dienyno*, pagarbą ir paklusnumą valdžiai laikė civilizuotos visuomenės vertybe? Šių santykių esmę paryškina M. Römerio pastabos, kurias jis ketino pateikti seimelio dėmesiui po to, kai vicegubernatorius liepė uždaryti posėdžių salę. Jis rašė: „Susirinkimas moka gerbti vyresnybę, ypač tautiečių asmenyje“, tačiau reikalavo abipusės pagarbos, „netinka, kad už visišką atsidavimą ir paklusnumą iš tautiečio būtų sulaukta orumą įžeidžiančių siūlymų“⁵¹.

M. Pliateriui-Zybergui nepritarė A. Rimskis-Korsakovas. Jo vardu išleido potvarkį, kuriame įvardijo vicegubernatoriaus klaidas: „<...> taisyklės paskelbtos be mano leidimo<...>, jose pastebėjau pakeitimų, prieštaraujančių teisei<...>, gubernijos valdžia negali skelbti savo taisyklių<...>, ji tik įpareigota stebėti, kaip vykdomi įstatymai<...>, atimti iš bajoro rinkimų teisę – didžiulė baudmė, ją gali skirti tik aukščiausia valdžia<...>“, pažymėjo kitų neleistinų dalykų. Įspėjo, jei bus bajorų skundų, teks skelbti pakartotinius rinkimus, o gubernijos seimelį nukelti į gruodžio vidurį⁵². Sumerimės dėl nepageidautinų pasekmių, M. Pliateris-Zybergas suskubo rašyti laišką Peterburge tarnaujantiam giminaičiui Ferdinandui Pliateriui, prašydamas užtarti prieš aukštesniąją valdžią. Užtarimo, atrodo, neprireikė, abu gubernijos administratoriai po išsamaus M. Pliaterio-Zybergo pasiaiškkinimo, kuriuo įrodė, kad jis įstatymų nepažeidė, sutarė padėties nekomplikuoti. Kaip pranešė į Peterburgą A. Bucharskis, „tarp karo gubernatoriaus ir vicegubernatoriaus įsiviešpatavo taika“⁵³.

Administratoriaus valdžią M. Pliateris-Zybergas panaudojo dar kartą, kai įsakė policmeisteriui Šlykovui uždaryti posėdžių salę ir bajorų neįleisti. Seimelio dalyviai tada išlaikė tinkamą rimtį, vadovaudamiesi hierarchinių santykių normomis. Ap-skričių bajorų vadovai (Telšių – S. Pilsudskis, Trakų – M. Römeris, Upytės – S. Zaviša), kiekvienas atskirai, raštu pasiteiravo T. Roppo, „nes taip liepė pareiga“, kaip šiuo atveju turėtų elgtis: išsiskirstyti į namus ar susirinkti kitoje paskirtoje vietoje⁵⁴. Nežinoma, ką nutarė valdžia, bet po Naujųjų metų seimelis posėdžiavo M. Römerio privačiame name.

Nesavanaudiškai pasielgė apie Vilniaus įvykius rašydamas raportą vidaus reikalų ministrui ir laišką Aleksandrui I. Nemėgino teisintis ar suversti kaltę kitiems, bet bandė aiškinti Lietuvos bajorų nusiteikimo naikinti baudžiąvą ekonomines ir socialines priežastis, neslėpė savo paties vaidmens keliant viešumon valstiečių laisvini-mą, stengėsi tiksliai ir objektyviai aprašyti įvykius, taip pat įrodyti, kad viskas, kas

⁵¹ *Przedłożyć uwagi, M. Römerio užrašų juodraštis, BN AR, IV 8672, l. 6.*

⁵² 1817 11 15 A. Rimskio-Korsakovo potvarkio, duoto M. Pliateriui-Zybergui, kopija, *RVIA*, f. 1284, ap. 4b, kn. 46, b. 247, l. 26–28.

⁵³ 1817 11 22 A. Bucharskio pranešimas O. Kozodavlevui, ten pat, l. 23.

⁵⁴ 1817 12 31 S. Pilsudskio, M. Römerio ir S. Zavišos laišakai T. Roppui, *LVIA*, f. 391, ap. 9, b. 2483, l. 1–3.

buvo daroma, neprieštaravo įstatymams ir caro valiai⁵⁵. Kita vertus, rado reikalinga atvirai priekaištauti T. Roppui, kad tik pastarojo nesugebėjimas vadovauti seimeliui nukreipė įvykius nepageidaujama linkme⁵⁶.

Netenka abejoti, kad Vilniaus vicegubernatorius M. Pliateris-Zybergas buvo labiau krašto visuomenės žmogus nei caro valdininkas. Netrukus po aprašomų įvykių jis pasitraukė iš pareigų ir atsidėjo privatiems reikalams, tačiau nesiliovė mąstęs apie krašto gerovę, jo interesus. Laiške M. J. Römeriui, rašytame prieš prasidedant 1821 m. seimeliams, prašė jo dar vienai kadencijai pasilikti gubernijos bajorų vadovu, nes tik nuo tinkamai išrinktų pareigūnų priklauso Lietuvos ateitis. Taip pat rašė: „Nėra apskrities ar šiaip Lietuvos kampelio, kuris man nerūpėtų <...>, tikriausiai neatsisakysi parašyti kelis žodžius apie savo sėkmę, pranešti, kokių vilčių Lietuvai teikia naujieji rinkimai, kokia apskritai buvo seimelio nuotaika <...>“⁵⁷.

Svarbus momentas bajorų elgsenai 1817 m. Vilniaus įvykiuose apibūdinti yra tai, kad siekiuose reformuoti visuomenę jie neturėjo lyderių. Pasikliauta ne asmenybėmis, bet luomo savivaldos institucijų kompetencija ir autoritetu. Atsakomybė už socialinės pažangos galimybę buvo uždėta gubernijos bajorų vadovui. Įsipareigojimas imtis veiksmų, kad bajorų visuomenės pageidavimai pasiektų valdžią ir būtų įgyvendinti, priklausė jo tiesioginėms pareigoms. Sėkmę kartais galėjo lemti asmeniniai kontaktai, tačiau nieko nereiškė asmeninės savybės, sumanymas ir iniciatyva.

Lyderio savybių neturėjo pirmininkavęs seimeliui T. Roppas, kurį *Dienyno* autorius ironiškai vadino „mūsų Simplicijumi“ (lot. *naivuolis*), nemokėjęs palaikyti elementarios tvarkos ir vairuoti seimelį pagal galiojusias taisykles⁵⁸.

Lyderiu galėjo būti, bet juo netapo M. J. Römeris, gubernijos visuomenės gerbiamas, populiarus ir įtakingas asmuo, daug ir sėkmingai dirbęs įvairiose aukštesiose

⁵⁵ A. J a n u l a i t i s, min. veik., p. 41–42; 1818 01 07 M. Pliaterio-Zybergo raportas O. Kozodavlevui, *RVIA*, f. 1284, ap. 4b, kn. 46, b. 247, l. 34–36.

⁵⁶ 1818 01 05 M. Pliaterio-Zybergo laiškas T. Roppui: „Jeigu jūsų malonybė prakilnūs ponc, gruodžio 22 d. kai kalbą pradėjo Upytės bajorų vadovas, pastebėtum, kad pasiūlytas klausimas nepriklauso dalykams, dėl kurių susirinkimas buvo sukviestas, jeigu nutrauktum kalbą ir pareikalautum, kad būtų tau įteikta raštu, o išprašęs pašalinius stebėtojus, paskelbtum susirinkimui, kad panašių klausimų be valdžios leidimo kelti negalima, ir paklaustum, ar susirinkimas pageidauja, kad prašytum tokio leidimo, tikrų tikriausiai atitolintum įvykusios netvarkos priežastis, o manc išgelbėtum nuo priemonių, kurių buvau priverstas imtis“, A. J a n u l a i t i s, min. veik., p. 88; *LVIA*, f. 391, ap. 9, b. 2483, l. 18.

⁵⁷ 1821 01 07 M. Pliaterio-Zybergo laiškas M. Römeriui, *BN AR*, IV. 8701, t. 4, l. 39.

⁵⁸ *Dienyno* autorius patcikė ne vieną charakteristiką T. Roppo, kuriuo akivaizdžiai nesižavėjo. Jo manymu, T. Roppas buvo netikęs bajorų vadovas. Seimelis būtų išvengęs ilgai trukusių ginčų dėl proccūrinų smulkmenų, tuščių kalbų ir triukšmo, „jeigu gubernijos bajorų vadovas mokėtų pradėti klausimo svarstymą, o pradėjęs nuo jo nenukryptų, savo autoritetu, ryžtu, svarstomo dalyko išmanymu, galiausiai tinkamu tonu sugebėtų sutaikyti skirtingas nuomones. Tačiau tai toks vieversys, kuris be sulteravimo negali pakartoti svetimų minčių“, *Diariusz...*, l. 6.

pareigose. Buvo šviesaus proto žmogus, puikus oratorius⁵⁹. Trakų apskrityje jį rėmė stipri šalininkų grupė, dažnai lėmusi visų pareigūnų rinkimus. A. Janulaitis teigė, kad M. Römeris niekaip, nei žodžiu, nei veiksmais, neprisidėjo prie baudžiovos panaikinimo idėjos įgyvendinimo, „stovėjo nuošaliai nuo to viso sumanymo“⁶⁰. Iš tiesų, išskyrus laišką Antanui Römeriui, kuriame santūriai papasakojo apie bajorų ketinimus išlaisvinti valstiečius ir kurį rašė jau pasibaigus seimeliui, visą laiką, kol virė aistros, valstiečių klausimu viešai nepasisakė. Taip pat oficialiai ar privačiai nereiškė savo nuomonės raštu. Baudžiovos panaikinimo problemai gana indiferentiškas liko Trakų apskrities seimelis, išrinkęs M. Römerį savo bajorų vadovu. Jis neaprupino savo delegatų instrukcija, įgalinančia kalbėti apie valstiečius⁶¹.

Į įvykių srautą įsitraukė tik verčiamas aplinkybių. Beveik vienbalsiai išrinktas gubernijos bajorų vadovu, „mūsų dorasis Römeris“ mėgino atsisakyti jam siūlomų pareigų, „kai tik buvo paskelbti balsai, gražiai ir jausmingai kalbėjo iš rašto, pranešdamas susirinkimui, kad piliečių valios vykdymas pranašauja jam liūdną ateitį“, nes nėra tikras, ar mokės būti naudingas kraštiečiams taip, kad vėliau nesulauktų priekaištų dėl kokių nors pažeidimų⁶². Tačiau pakluso gubernijos valdžiai, patvirtinusiai jį pareigose. Mandagumo laiške, adresuotame A. Rimskiui-Korsakovui, pasižadėjo būti uolus ir pareigingas ir taip „pelnyti aukščiausiojo valdovo malonę bei kraštiečių meilę“⁶³.

Kas priklausė, išties atliko, „delegacija į sostą buvo vienas svarbiausių dalykų, kuriais rūpintis man patikėjo bajorai. Ėmiau apie tai galvoti tuoj pat, kai pradėjau eiti pareigas“⁶⁴. Neįkyriai, bet atkakliai ieškojo progos įteikti Aleksandrui I Vilniaus seimelio prašymą išklausti delegatus⁶⁵. Rūpimu klausimu palaikė korespondencinius ryšius su Gardino ir Minsko bajorų vadovais. Tiesa, ne jis buvo šių ryšių iniciatorius. 1818 m. pabaigoje gavęs laišką iš gardiniškio Kazimiero Garbovskio, kuris pranešė, jog turėjo progos pravažiuojančio pro Slonimą caro prašyti įsteigti bendrą keturių gubernijų komitetą valstiečių reformai parengti, parašė jam tik tai, kas buvo visiems žinoma. Padėkojęs K. Garbovskiui už tai, kad kvietė „jungtis reikalui, kuris liečia visą ta pačia kalba kalbantį kraštą“, M. Römeris trumpai papasakojo, kas vyko Vilniaus seimelyje tuo metu, kai buvo kalbama apie baudžiovos

⁵⁹ Nie ustawajmy więc w ochocie pisania..., *Z dziejów Romerów na Litwie*, Oprac. D. K a m o l o w a, Warszawa, 1992, p. VII–VIII.

⁶⁰ A. J a n u l a i t i s, min. veik., p. 18.

⁶¹ 1818 01 06 M. Römerio atsakymas J. Botvinkai, *LVI A*, f. 391, ap. 9, b. 2483, l. 22.

⁶² *Diariusz...*, l. 15, 17.

⁶³ 1818 01 21 M. Römerio laiškas A. Rimskiui-Korsakovui, *LVI A*, f. 378, BS 1817, b. 84, l. 243.

⁶⁴ M. Römerio kalbos, rengtos 1821 m. Vilniaus gubernijos seimeliui, juodraštis, *BN AR*, IV. 8670, l. 12.

⁶⁵ M. Römerio kalba 1821 m. Vilniaus gubernijos seimelyje, ten pat, l. 1–2.

panaikinimą, patikino, jog bajorai nenusižengė įstatymams, tik buvo apšmeižti prieš carą, kuriam norėję įtikti. O dabar jis, gubernijos bajorų vadovas, ėmėsi žygių perduoti seimelio pageidavimus, tik nežinąs, kaip valdžia norės pasielgti. Vis dėlto tikįs, jog valdovas atsižvelgs į visų gubernijų prašymus ir įsakys daryti tai, kas pasitar-naus abiejų luomų, bajorų ir valstiečių, gerovei. Neparašė nė vieno sakinio, kuris atspindėtų jo asmeninį požiūrį⁶⁶.

Nežinia, kokį atsakymą parašė Minsko gubernijos bajorų vadovui Mykolui Zenovičiui, atsiuntusiam konfidencialų laišką: „Rašau kolegiskai pasitikėdamas, nebijodamas, kad nebūsiu suprastas, nes esame seni pažįstami“, taip pat savo atsišaukimą apskričių bajorų vadovams dėl baudžios panaikinimo⁶⁷. Kažin ar M. Römerio veiksmų ir laikysenos nuosaikumas jo vadovavimo gubernijos bajorams laikotarpiu sietinas su gandais, kad Peterburge svarstoma jo kandidatūra Vilniaus vicegubernatoriaus pareigoms⁶⁸.

Bajorų vadovo pareigos vienodai skatino ir varžė minskiečio M. Zenovičiaus veiksmus. Skatino, nes Vilniaus ir Gardino gubernijų pavyzdžiu rengėsi pateikti carui prašymą dėl valstiečių reformos komiteto. Negalėjo veikti tik savo vardu, todėl nutarė pasitarti su apskričių bajorų vadovais. 1819 m. pradžioje išsiuntinėjo jiems atsišaukimą, kuriame įrodinėjo baudžios panaikinimo privalumus. Išsamiai aiškino Estijos ir Kuršo nuostatus, pabrėždamas, jog Lenkijos Karalystės konstitucijos, taip pat kalbančios apie valstiečių laisvę, neaiškina, nes ji visiems gerai žinoma. Pateikė daug pavyzdžių iš Lenkijos ir Lietuvos istorijos. Varžė, nes, kaip prisipažino M. Römeriui, darė tai „vien iš reikalo, o ne dėl žmogiškumo ir moralės paskatų“, mat buvo tikras, jog Minsko gubernijos bajorai, kurių dauguma nenorėjo girdėti apie reformą, neverti jo pastangų ir rizikos slaptai platinant atsišaukimą⁶⁹.

Stiprios ir konsekventiškos jėgos nesudarė bajorai, iš tikrųjų nepasirengę svarstyti ir akceptuoti valstiečių išlaisvinimą. Tai, kad trys apskritys įgaliojo delegatus

⁶⁶ 1818 12 23 K. Garbovskio laiškas M. Römeriui, *BN AR*, IV. 8701, t. 2, l. 58; 1819 m. pr. M. Römerio laiškas K. Garbovskui, ten pat, l. 59–60.

⁶⁷ 1818 04 03 M. Zenovičiaus laiškas M. Römeriui, *BN AR*, IV. 8672, l. 27–28; Kopia odczwy mińskiego gubernskiego marszałka do marszałków powiatowych (1819 02 13), ten pat, l. 21–25; *LVI*A, f. 1135, ap. 4, b. 23, l. 61–64.

⁶⁸ Tokią informaciją M. Römeris gavo 1819 m. kovo mėnesį iš Peterburgo valdiškose institucijose besisukinėjančio Boženckio, kuris rašė: „Karo gubernatorius [A. Rimskis-Korsakovas] į vicegubernatoriaus vietą pasiūlė Horną, tačiau jis nėra lenkas, todėl pranešime carui busi pristatytas jūsų malonybė prakilnūs ponas. Yra tik vienas keblumas, iš pareigų, kurias dabar užimi ir po kurių tau priklauso gubernatoriaus vieta, ar norėsi užimti vicegubernatoriaus pareigas“ (1819 03 29 Boženckio laiškas M. Römeriui, *BN AR*, IV. 8701, t. 1, l. 160). Panašiai rašė Gardino gubernijos vicegubernatorius Konstantinas Maksimovičius, pridūręs, kad ketinama M. Römerį ne tik vicegubernatoriumi paskirti, bet po kelių mėnesių tarnybos padaryti Vilniaus gubernatoriumi (1819 04 08 K. Maksimovičiaus laiškas M. Römeriui, ten pat, l. 48). Nei į vienas, nei į kitas pareigas M. Römeris nebuvo paskirtas.

⁶⁹ *BN AR*, IV. 8672, l. 21–25, 27–28.

kelti klausimą gubernijos seimelyje, nepaveikė aštuonių kitų. Atrodo, visuomenė, laukdama seimelių, labiau gyveno gandais, nei formavo veiksmų programą. Kaip rašė į Peterburgą A. Bucharskis, „čia pastebimas kažkoks neįprastas kalbų ir protų judėjimas<...>, labai skirtingai aiškinamos imperatoriaus išvykimo iš Maskvos priežastys. Manoma, kad buvo nepatenkintas tuo pasipriešinimu, kurį Maskvoje parodė žymiausi bajorai, nepritardami siūlymui išlaisvinti valstiečius. Dar kalbama, kad imperatorius netrukus bus čia, kad šiomis dienomis laukiamas atvykstant generalas adjutantas Ožerovskis su kažkokiu ypatingu pavedimu“⁷⁰. Lietuvos bajorai akivaizdžiai laukė valdžios ženklų ir pritarimo, kad jiems būtų leista iškelti baudžiamos panaikinimo klausimą.

Gali būti, kad vilkino laiką, trikdydami gubernijos seimelio posėdžius nereikšmingų klausimų diskutavimu ir procedūros pažeidimais⁷¹. Kita vertus, ilgai trukdavę ginčai ir kalbos buvo įprastas XIX a. pradžios seimelių reiškinys.

Per tris savaites bajorai atliko visus būtinus darbus: išrinko gubernijos pareigūnus, atskiroms komisijoms pavedė paskirstyti žemskines prievoles ir surašyti apskričių seimelių pageidavimus. Iki gruodžio 21 d. nebuvo ženklų, kad seimelis rengiasi neeiliniam įvykiui. Tą dieną iš ryto vyko bajorų deputacijos sekretoriaus rinkimai ir tik prieš prasidedant balsavimui M. Römeris paprašė deputatų, kad pabalsavę neišsiskirstytų, kaip paprastai tai darydavo, nes komisija parengė daug ir svarbių pageidavimų, kuriuos būtina aptarti ir priimti konkretų sprendimą. Tą pačią dieną išklusė S. Zavišos, M. Paškovskio ir kitų deputatų kalbas, dar susirinko padiskutuoti gruodžio 23 d. ir, palikę viską užbaigti pageidavimų komisijai, kuri gavo raštu pasiūlymus apie valstiečių išlaisvinimą, išvyko į savo dvarus švęsti Kalėdų⁷². Kaip žinoma, daug deputatų į pokalėdinius posėdžius nebegrįžo.

Nors Vilniaus gubernijos seimelyje susidūrusių pozicijos bei opozicijos elgseną sąlygojo kiek kitokios vertybių sistemos – naujoji ir tradicinė, bet tarp jų gilių takoskyros nebuvo. Priešybės radosi iš to, nelygu kam buvo skiriami prioritetai. Naujoves ženklino į Lietuvos visuomenę vėlavusios Švietimo idėjos. Jas postulavo S. Zaviša. Gan ryškiai jos atsispindėjo ukmergiškių instrukcijoje. Švietėjiškas radikalizmas reikalavo teisingumo visų luomų atžvilgiu. „Atėjo laikas deramai įvertinti brangias būtybes<...>, kurios savo darbu ir krauju kūrė mūsų buitį bei laimę ir išaukštino tautą“. Taip pat skatino naikinti prietarus ir tamsumą. Taigi ukmergiškių instrukcijoje atsirado siūlymas steigti liaudies mokyklėles visose parapijose bei vienuolynuose, kur valstiečiai būtų šviečiami visuomenei naudinga dvasia. Tačiau nebuvo užgautas valdžios

⁷⁰ 1817 11 15 A. Bucharskio pranešimas O. Kozodavlevui, *RVI*, f. 1284, ap. 4b, kn. 46, b. 247, l. 22.

⁷¹ *Dienyno* autorius smulkiai aprašė, kaip ketetą dienų seimelis negalėjo pradėti pagrindinio darbo – pareigūnų rinkimų, nes nesutarė procedūros klausimais, ir pastebėjo, jog jam gali pritrūkti jėgų rašyti dienyną, nes „sprendžiant iš to, kaip prasidėjo seimelis, jis gali tęstis porą mėnesių“, *Diariusz...*, l. 7.

⁷² *Diariusz...*, l. 35–36.

autoritetas, liko nepaliesta svarbi vertybė – bajorų privati nuosavybė. Pirmuoju atveju, pabrėždami valdinių pareigą įspėti valdovo norus ir mintis, orientacijoje į socialinį teisingumą pripažino Aleksandro I pirmenybę. Antruoju – suformulavo priemones, apdraudžiančias jų nuosavybę nuo baudžios panaikinimo pasekmių. Įrašė pageidavimą, kad būsimoji valstiečių reformos komitetas parengtų nuostatas, kurios draustų paleistiesiems į laisvę valstiečiams palikti bajorų ūkius ir nesuteiktų jiems teisės į žemę⁷³.

Tradicinėmis vertybėmis rėmėsi opozicija. Jos geriausiai matyti M. Paškovskio trečioje kalboje. Pagarbą tradiciniam valdžios autoritetui jis parodė pareikšdamas, kad neis prieš valdovo valią ir be jo leidimo nesvarstys tų dalykų, kurie keičia visą krašto būtį. Valstiečių išlaisvinimas priverstų pakeisti valstybės mokesčių sistemą, būtų pažeista valstybės teisė. Pareiškė esąs geras pilietis, valdinys ir visuomenės, kuriai atstovauja, narys, negalįs apvilti jos pasitikėjimo, viršyti duotus įgaliojimus ir prisiimti atsakomybę už baudžios panaikinimo padarinius⁷⁴. Iš esmės pademonstravo laikyseną žmogaus, vengusio konflikto su valdžia, teise ir visuomene. Tačiau panašiai elgėsi ir tie, kurie pritarė baudžios naikinimui.

Išvados

1817 m. Vilniaus gubernijos bajorų seimelis, svarstęs baudžios panaikinimo Lietuvoje galimybę, sukūrė situaciją, kurioje išryškėjo bajorų luomo viršutinio sluoksnio pasirengimas keisti tvirtai suręstą tradicinės agrarinės visuomenės pasaulį.

Tačiau suvaržytas tradiciškai įteisintomis valdžios formomis – luomo teisėmis ir privilegijomis, bajorų elitas galėjo ir norėjo eiti naujovių link tik per egzistuojančias institucines struktūras. Socialinių-ekonominių santykių permainas patikėjo seimeliui ir bajorų vadovų kompetencijai su sąlyga, kad jos bus aukščiausios valdžios aprobuotos. Nepripažino kitų galimų pažangos kelių. Jų jėgos potencialą silpnino perkeltas į dabartį tradicinis savo pačių vaidmens visuomenės pažangoje įsivaizdavimas, taip pat valdžios primato nekvestionavimas.

Tai, kad seimelyje kilo konfliktas tarp baudžios panaikinimo šalininkų ir priešininkų, dar nereiškė, jog abi puses stipriai skyrė pripažintos socialinės, visuomeninės ir kultūrinės vertybės. Radikalioji dauguma, panašiai kaip konservatoriai, neketino griauti luomo stabilios egzistencijos pagrindų, tik ieškojo skirtingų būdų jai sustiprinti. Jų radikalumas siekė tik valstiečių juridinę laisvę, ją atsiejant nuo ekonominės, socialinės ar politinės laisvės.

Visa tai sąlygojo XIX a. pradžios Lietuvos bajorų elito socialinę elgseną. Aprašyti bajorų veiksmai, jų išraiškos būdai buvo nukreipti į naujos socialinės kokybės,

⁷³ Instrukcja dla delegatów powiatu wilkomierskiego, *BN AR*, IV. 8671, l. 8–9.

⁷⁴ M. Paškovskio kalba 1817 12 30 Vilniaus gubernijos seimelio posėdyje, *BN AR*, IV. 8672, l. 13–14.

vadinas, naujų vertybių kūrimą. Tačiau sociokultūrinio požiūriu, kol buvo veikiami tradicinių luomo vertybių, jie neturėjo potencijos keisti pasaulį ir liko tradicinės agrarinės visuomenės lygmenyje. Įvairių bajorų grupių bei individų elgsena labiau skyrėsi psichologiniu aspektu, kuris elgsenai suteikė emocinių išraiškų, bet nedarė įtakos veiksmy rezultatui. Taigi, turint galvoje elgsenos tipologizaciją, Lietuvos bajorų elito elgsenos negalima priskirti kažkuriam, kaitos ir judėjimo sampratą labiausiai atitinkančiam elgsenos tipui.

PRIEDAS

1817 m. Vilniaus gubernijos seimelio dalyvių sąrašas

Gubernijos bajorų vadovas Teodoras R o p p a s

Vilniaus apskritis: *Bajorų vadovas* Mikalojus A b r a m o v i č i u s, kamerjunkeris, kavalierius (t.y. apdovanotas kažkokiu Rusijos ordinu) (m)*.

Delegatai: Ignas B a l i n s k i s, Vyriausiojo teismo 1 laikinojo departamento prezidentas, kavalierius.
Jonas G i e d r a i t i s, kunigaikštis, buvęs gubernijos bajorų vadovas, kavalierius (m)*.
Gabrielius H o u v a l t a s, apskrities žemės ribų teisėjas.
Jonušas K o z i e l a s, lenkų kariuomenės kapitonas, kavalierius.
Antanas L a p a, valstybės tarėjas, kavalierius (m)*.
Antanas L a v d a n s k i s, Vyriausiojo teismo 2 departamento prezidentas, kavalierius.
Aloyzas M a l e c k i s, bajorų deputacijos deputatas (m).
Juozapas N a r b u t a s, apskrities pakamaris.
Gasparas R o m a n o v i č i u s, Vyriausiojo teismo 2 departamento posėdininkas (m).
Stanislovas Š u m s k i s, lenkų kariuomenės kapitonas, kavalierius*.

Ašmenos apskritis: *Bajorų vadovas* Martynas V a ž i n s k i s (m).

Delegatai: Pranciškus C h o m i n s k i s, rusų kariuomenės kapitonas, kavalierius.
Bernardas D e d e r k a, buvęs Vyriausiojo teismo 1 departamento prezidentas, kavalierius (m).
Aurelijonas D m u c h o v s k i s, buvęs gubernijos apeliacinio žemės ribų teismo teisėjas (m)*.
Ambraziejus J a n k o v s k i s, buvęs apskrities pakamaris.
Vaclovas K l u k o v s k i s, Vyriausiojo teismo regentas.
Juozapas P a š k e v i č i u s, apskrities žemės ribų teismo regentas.
Mykolas P a š k o v s k i s, lenkų kariuomenės pulkininkas*.

Karolis P š e z d z e c k i s, grafas, lenkų kariuomenės pulkininkas, kavalierius.

Tomas U m i a s t o v s k i s, Vyriausiojo teismo 1 departamento teisėjas.

Samuelis V o l k a s, buvęs apskrities žemės teismo prezidentas.

Breslaujos apskritis: *Bajorų vadovas* Mykolas V a v ž e c k i s*.

Delegatai:

Ignas B ž o z o v s k i s.

Jonas B e g a n s k i s, apskrities žemės teismo teisėjas (m).

Juozapas B e g a n s k i s, apskrities žemės ribų teismo teisėjas (m).

Ignas L o p a c i n s k i s, seniūnaitis.

Joachimas M i c h a l o v s k i s, LDK medžioklis.

Juozapas M i r s k i s, apskrities pakamaris (m).*

Tomas M i r s k i s, pakamaris.

Fortunatas P o d b e r e s k i s, apskrities žemės ribų teismo teisėjas.

Vincentas S a l m o n o v i č i u s, apskrities žemės ribų teismo teisėjas*.

Jonas V a v ž e c k i s, Vyriausiojo teismo posėdininkas.

Kauno apskritis: *Bajorų vadovas* Juozapas Z a b i e l a, grafas (m)*.

Delegatai:

Juozapas C h l o p i c k i s, buvęs apskrities žemės teismo prezidentas.

Mykolas K o s a k o v s k i s, LDK lauko raštininkas, kavalierius.

Simonas K o s a k o v s k i s, buvęs apskrities pakamaris.

Pranciškus K o z a k o v s k i s, buvęs apskrities bajorų vadovas, kavalierius (m)*.

Antanas K v i a t k o v s k i s, buvęs apskrities žemės teismo teisėjas.

Samuelis M e d e k š a, apskrities pakamaris.

Antanas M e j e r i s, apskrities bajorų vicevadovas (m).

Jonas P e č k o v s k i s, lenkų rūmų šambelionas.

Juozapas Š v o i n i c k i s, apskrities žemės ribų teismo teisėjas.

Ignas Z a v i š a, buvęs apskrities bajorų vadovas (m).

Raseinių apskritis: *Bajorų vadovas* Mykolas I v a n o v i č i u s*.

Delegatai:

Juozapas B i a l o z a r a s, apskrities žemės ribų teismo teisėjas (m)*.

Mykolas C h l e v i n s k i s, lenkų kariuomenės leitenantas (m)*.

Tadas D a u g i r d a s (D o w g i r d), buvęs apskrities žemės ribų teismo teisėjas.

Kazimieras J u c e v i č i u s, lenkų kariuomenės leitenantas, kavalierius*.

Vincentas L a v r i n o v i č i u s, gubernijos valdybos tarėjas (m).

Ignas M i k u c k i s, lenkų kariuomenės leitenantas (m)*.

Ignas P š e c i š e v s k i s, buvęs apskrities bajorų vadovas.

Pranciškus P š e c i š e v s k i s, lenkų kariuomenės leitenantas (m).

Ezechielis S t a n e v i č i u s, apskrities žemės teismo prezidentas.

Tomas T i š k e v i č i u s, apskrities žemės ribų teismo teisėjas.

Šiaulių apskritis: *Bajorų vadovas* Tadas Š e m i o t a s (m)*.

Delegatai: Juozapas B u r b a (m)*.
Kalikstas D o v i a t a s, kapitonas, kavalierius (m)*.
Adomas G o r s k i s, apskrities karūža.
Antanas G o r s k i s, apskrities pakamaris (m)*.
Mykolas G o r s k i s, apskrities žemės teismo raštininkas (m)*.
Konstantinas H e r u b o v i č i u s, apskrities pilies teismo prezidentas (m)*.
Ignas H r i n e v i č i u s, apskrities žemės teismo teisėjas*.
Juozapas J e l e n s k i s, apskrities žemės teismo teisėjas.
Eligijus K o v n a c k i s, apskrities žemės teismo prezidentas*.
Kristupas O l e n d s k i s, grafas, lenkų rūmų šambelionas*, kavalierius.

Telšių apskritis: *Bajorų vadovas* Stanislovas P i l s u d s k i s (m)*.

Delegatai: Jonas G e l g u d a s, LDK maršalaitis (m)*.
Juozapas G o r s k i s, Vieکشنیų seniūnaitis (m)*.
Jonas K o b e c k a s, apskrities žemės teismo teisėjas*.
Ignas N a g u r s k i s, apskrities žemės ribų teismo prezidentas.
Jonas Chrizostomas P i l s u d s k i s, buvęs apskrities bajorų vadovas, kavalierius (m)*.
Feliksas R e n e, baronas, lenkų rūmų šambelionas (m)*.
Benediktas S k š e t u s k i s, apskrities žemės teismo regentas.
Juozapas S t a n e v i č i u s, buvęs apskrities žemės teismo teisėjas.
Juozapas S v i r t u n a s, apskrities žemės teismo prezidentas*.
Juozapas Š v i k o v s k i s, buvęs apskrities bajorų vadovas*.

Trakų apskritis: *Bajorų vadovas* Mykolas Römeris, valstybės tarėjas, kavalierius (m)*.

Delegatai: Vincentas E l s n e r i s, apskrities žemės ribų teismo regentas.
Kazimieras J e l e n s k i s, Mozyriaus apskrities bajorų vadovas.
Steponas Adomas K u c e v i č i u s, apskrities žemės ribų teismo regentas (m)*.
Juozapas K u č e v s k i s, buvęs apskrities žemės ribų teismo prezidentas.
Aleksandras P o c i e j u s, grafas, LDK stovyklininkas, kavalierius (m).
Vilhelmas de R a e s a s, buvęs apskrities pilies teismo teisėjas.
Boleslovas R ö m e r i s, apskrities karūža*.
Antanas S t a r ž i n s k i s, apskrities žemės ribų teismo teisėjas*.
Juozapas V r o t n o v s k i s, apskrities žemės teismo teisėjas*.
Juozapas Ž i l i n s k i s, buvęs apskrities pilies teismo prezidentas.

Ukmergės apskritis: *Bajorų vadovas* Adomas Ž a g e l i s, kunigaikštis (kniaz)*.

Delegatai: Steponas G r o d k o v s k i s, Pronevo seniūnas.
Juozapas K o m a r a s, buvęs lenkų kariuomenės pulkininkas.
Juozapatas K o m o r o v s k i s, buvęs apskrities žemės ribų teismo teisėjas.

Antanas K o p a n s k i s, buvęs apskrities žemės ribų teismo teisėjas.
Mykolas L a p a, lenkų kariuomenės kapitonas*.
Boguslovas M i k u l i č i u s, apskrities žemės teismo prezidentas (m)*.
Ignas M o r i k o n i s, LDK išdo raštininkas, Ukmergės seniūnas, kavalierius*.
Stanislovas P o m a r n a c k i s, Starodubo žemės teismo teisėjas.
Benediktas Š o l k o v s k i s, buvęs apskrities žemės teismo teisėjas.
Pranciškus V e s e n h o f a s, apskrities bajorų vicevadovas (m).

Uptytės apskritis: *Bajorų vadovas* Simonas Z a v i š a (m)*.

Delegatai: Reinholdas D i š t e r l h o f a s, rusų kariuomenės kapitonas.
Antanas E r d m a n a s, lenkų kariuomenės pulkininkas*.
Adomas J a s i e n s k i s, apskrities žemės teismo raštininkas*.
Juozapas K o r d z i k o v s k i s, buvęs Vyriausiojo teismo posėdininkas*.
Juozapas K o ž e n e v s k i s (vietoj Jokūbo Š i u k š t o s, buvusio apskrities bajorų vadovo)*.
Mykolas M e i š t o v i č i u s, apskrities bajorų vicevadovas (m)*.
Jonas O l e c h n o v i č i u s, apskrities žemės teismo prezidentas*.
Antanas R i m k e v i č i u s, apskrities žemės ribų teismo teisėjas.
Kazimieras T r u s k o v s k i s, apskrities žemės ribų teismo teisėjas*.
Benediktas V e r e š č i n s k i s, buvęs apskrities žemės ribų teismo teisėjas (m)*.

Užnerio apskritis: *Bajorų vadovas* Eduardas M o s t o v s k i s, grafas, kavalierius (m)*.

Delegatai: Stanislovas B o r t k e v i č i u s, apskrities žemės ribų teismo teisėjas.
Danielis B u č i n s k i s, apskrities žemės ribų teismo prezidentas.
Vincentas D a u g è l a, apskrities žemės teismo prezidentas (m).
Juozapas K u b l i c k i s, apskrities žemės ribų teismo teisėjas.
Konstantinas M a s l o v s k i s, apskrities žemės ribų teismo teisėjas (m)*.
Mykolas M i k o š a, apskrities žemės ribų teismo teisėjas.
Benediktas M o r i k o n i s, buvęs apskrities bajorų vadovas*.
Konstantinas P l i a t e r i s, gubernijos apeliacinio žemės ribų teismo viceprezidentas (m)*.
Juozapas P o l k o v s k i s, buvęs žemės teismo raštininkas*.
Juozapas Z a b l o c k i s, buvęs apskrities pakamariš^{*75}.

⁷⁵ Lista marszałków i delegatów na elekcje gubernskie w r. 1817 odbywać się mające sporządzona, *BN AR*, IV. 8679, l. 4849.

Žvaigždute (*) pažymėti asmenys, dalyvavę 1817 m. gruodžio 30 d. posėdyje, Lista marszałków i delegatów, którzy znajdowali się na sesji 30 grudnia 1817 r. *LVIA*, f. 378, BS 1817, b. 318, l. 9.

Raidė (m) raiškia asmens priklausymą masonų ložei. Nustatyta remiantis: S. Z a l č s k i, *O masonii w Polsce od roku 1738 do 1822 na źródłach wyłącznie masonskich*, Kraków, 1908, p. 165–171, 220–227; S. M a ł a c h o w s k i-L c m p i c k i, *Wolnomularstwo...*, p. 22.

Summary

TAMARA BAIRAŠAUSKAITĖ

NOBILITY ASSEMBLY IN THE VILNIUS PROVINCE IN 1817 (AN ATTEMPT OF REINTERPRETATION)

The present article is aimed at an interpretation of events in the nobility assembly (*dvorianskoje sobranije*) of Vilnius province in 1817, which discussed the question of emancipation, revision of propositions in the Polish and Lithuanian historiography about the clash between the progressive initiators of Lithuanian nobility to emancipate peasants and actions of czarist administration designed to stem the progress.

By this article new sources are introduced into historiography: *Diary of elective nobility assembly* written by an anonymous author, private correspondence of M. J. Römer (1778–1853) and documents related with his activity as leader of Vilnius province nobility (*predvoditel dvorianstva*, 1817–1821) and stored at the Manuscript department of the National Library in Warsaw, and correspondence of the Russian minister of interior affairs with the officials of Vilnius province stored in the stock of the Russian State Historical Archive.

The article is written following the methodic which is rather rare in historical investigations: the Vilnius events of 1817 are interpreted through the social behaviour of society (a brief characteristics of the concept of social behaviour is included).

Having analysed the motives of behaviour of various strata of society (nobility, gentry), central and province administration in respect to the question of emancipation of peasants as well as the social and public values that conditioned these motives, the following conclusions were drawn:

1. The elite of nobility estate was ready, at the beginning of the nineteenth century, to change the traditional agrarian society. However, restrained by the rights and privileges of estate, it strove to and could, adopt the novelties only through the existing institutional structures: nobility assemblies and the institution of nobility leaders. It was not inclined to make radical decisions without the consent of supreme power.

2. The conflict in the nobility assembly between the supporters and opponents of emancipation did not mean that the parties were divided by recognized social, public and cultural values. The attitude of the radical majority and conservatives concerned only the legal freedom abstracting it from the economic, social and political ones.

3. All that was mentioned conditioned the social behaviour of Lithuanian nobility elite at the beginning of the nineteenth century. The efforts of nobility were directed towards the creation of a new social quality, i.e., new values. However, from the sociocultural point of view, as far as it was under the pressure of conventional estate values it had no potency to change the world and remained on the level of traditional agrarian society. The behaviour of various groups and individuals of nobility differed in the psychological aspect which found an expression in emotional manifestations but had little to do with the results of activity. Therefore, from the point of view of typologization of behaviour of the Lithuanian nobility cannot which could be taken as the one to the utmost corresponding any concept of change and development.